

جایگاه قیام امام حسین (ع) و عاشورا در آسیای مرکزی

شعیب بهمن

جایگاه و ویژگی های قیام عاشورا در کشورهای آسیای مرکزی دارد.

قیام حسینی در آسیای مرکزی در هر یک از کشورهای آسیای مرکزی با توجه به ویژگی های قومی، مذهبی، میزان جمعیت و پراکندگی جمعیت، قیام امام حسین (ع) دارای ویژگی هایی منحصر به فردی است. به عنوان مثال، مردم تاجیکستان از نظر فرهنگی، وابستگی عمیقی به ایران دارند و آداب و سنن مذهبی آنان نیز در اغلب موارد منطبق با آداب فرهنگی و سنن مذهبی در ایران است. به همین دلیل در ایام سوگواری محرم، شیعیان این کشور توجه ویژه ای به این امر دارند و به خصوص در روزهای تاسوعا و عاشورا تلاش می کنند به گرامی داشت قیام امام حسین (ع) بپردازند. همچنین لازم به ذکر است که اهل سنت تاجیکستان نیز نسبت به اهل بیت و ائمه شیعه، به ویژه برای امام حسین (ع) احترام خاصی قائلند. با این حال در تاجیکستان، «شورای اسلامی تاجیکستان» که بالاترین نهاد دینی این کشور محسوب می شود و به دولت نزدیک است، اعتقاد دارد که اجرای مراسم روز عاشورا توسط شیعیان ممکن است باعث درگیری های مذهبی میان مسلمانان شود. این امر باعث شده که محدودیت هایی از سوی دولت برای برگزاری مراسم عاشورا اعمال شود.

از دوران کهن تاکنون، منطقه آسیای مرکزی از لحاظ مذهبی همواره مهد ادیان و مذاهب متعدد بوده است؛ به نحوی که در طول قرن های متمادی، ادیان مختلف یکی پس از دیگری در این منطقه ترویج شده اند و مردم را به سوی خود جلب نموده اند. ادیان بودایی، زرتشتی، مانوی، مزدکی، یهودی، مسیحی و... در طول تاریخ، مذهب مردم این منطقه را تشکیل داده اند. در این بین ظهور اسلام در قرن هفتم میلادی، چهره مذهبی آسیای مرکزی را تغییر داد و از آن پس به مذهب اصلی این منطقه تبدیل شد. این امر باعث شد که مباحث مرتبط با اسلام و مسلمانان در آسیای مرکزی، از جمله مسائل مهم و اساسی در بررسی هویت و فرهنگ مردم منطقه به شمار آید.

در این بین اگرچه پیروان مذهب تشیع در آسیای مرکزی، از نظر جمعیتی و مذهبی در اقلیت قرار دارند، اما در عین حال دارای ویژگی های جالب توجهی نیز می باشند که عموماً آنها را از شیعیان سایر نقاط جهان جدا می کند. البته شیعیان این منطقه در برخی از شعائر و رسوم و سنت های مذهبی همانند سایر شیعیان در سراسر نقاط جهان عمل می کنند که یکی از برجسته ترین آنها، سوگواری برای امام حسین (ع) و پاسداشت قیام عاشورا است. بر این اساس نوشتار حاضر، نگاهی کوتاه و اجمالی به

حال حاضر هر ساله آیین‌های عزاداری ماه محرم توسط دوستداران خاندان اهل بیت(ع) و همچنین ایرانی‌های مقیم ترکمنستان در مساجد امام رضا (ع) و فاطمه‌الزهرا (س) شهر عشق‌آباد برگزار می‌شود. برپایی نماز جماعت، سخنرانی درباره فلسفه قیام امام حسین (ع)، سینه‌زنی و نوحه‌سرایی از جمله برنامه‌هایی است که در این مساجد برگزار می‌شود.

در قزاقستان، تعداد شیعیان بومی بسیار اندک است و اکثر پیروان تشیع در این کشور را، ایرانی‌ها، افغان‌ها و اتباع جمهوری آذربایجان تشکیل می‌دهند که مقیم قزاقستان هستند. چون اکثریت مطلق شیعیان، مهاجران و تبعیدیان دوره استالین محسوب می‌شوند، لذا در سطح سرزمین وسیع قزاقستان پراکنده شده‌اند. با این حال به دلیل اینکه اکثر آنها آذری تبار می‌باشند، مشابهت کاملی در آداب و رسوم،

در ازبکستان نیز با توجه به حساسیت دولت نسبت به شیعیان، مردم تلاش می‌کنند همانند دوران شوروی، همچنان به صورت مخفیانه مراسم عزاداری را در خانه‌های خود بر پا کنند. البته طی سال‌های اخیر تا حدی مراسم مذهبی در ازبکستان احیا شده است. به عنوان نمونه، در شهرهای سمرقند، بخارا و تاشکند مراسم سوگواری حضرت اباعبدالله (ع) در مساجد، تکایا و حسینیه‌ها برگزار می‌شود. در عاشورای سال ۱۳۷۵، برای اولین بار شیعیان عزادار در سمرقند، به صورت گروه‌ها و دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی در خیابان‌های این شهر به راه افتادند و عزاداری کردند. در ماه محرم به ویژه عاشورا، شیعیان لباس سیاه به تن می‌کنند و پرچم‌های سیاه برداشته، در کوچه و خیابان سوگواری می‌کنند. گاهی به حال جذب و شور می‌رسند و خود را به هر سو می‌اندازند و با نوای «شاه حسین»، «واحسین» بر سر و سینه خود می‌زنند.

علاوه بر شیعیان که مقیدند در مجالس عزاداری شرکت کنند و اطعام بدهند، زنان و مردان اهل سنت نیز در این گونه مجالس شرکت می‌کنند و حتی مبالغی را نیز برای برپایی مجالس عزاداری می‌پردازند. مراسم سوگواری سید الشهدا در بخارا، در مساجد و حسینیه‌ها از جمله مسجد حاج میر علی (مسجد ایرانیان) با حضور حدود هزار نفر، مسجد و حسینیه سید الشهدا در تاتار محله، مسجد رباط میری که شعاری در باره عاشورا روی دیوار این مسجد نصب شده است، مسجد بابای کلان و نیز در سمرقند در مساجد اهل بیت، مراد اولیا و نیز در روستی چرنی کوفکا در حومه تاشکند و... با شکوه خاصی برگزار می‌شود.

در ترکمنستان، ایام محرم و به ویژه روز عاشورا از اهمیت خاصی نزد شیعیان برخوردار است. اگر چه در دوران قبل از تسلط شوروی، در برخی از نقاط ترکمنستان عزاداری‌هایی به شیوه شیعیان انجام می‌شد، اما با روی کار آمدن کمونیست‌ها، عزاداران حسینی بیش از ۷۰ سال نمی‌توانستند به صورت علنی مراسم محرم را برپا کنند و به همین دلیل، این مراسم در منازل مسکونی به طور پنهانی برگزار می‌شد. با استقلال کشور ترکمنستان، زنان، مردان، کودکان و نوجوانان آذری، افغانی و ایرانی مقیم ترکمنستان و همچنین ترکمن‌ها در کنار هم در مساجد مربوط به شیعیان به عزاداری می‌پردازند. در حال حاضر در تمام نقاطی که شیعیان حضور دارند، حتی در بعضی مناطق که مسجد هم وجود ندارد، مردم در منازل جمع می‌شوند و به عزاداری می‌پردازند. آنها مراسم خود را تا روز هفتم شهادت امام حسین(ع) به طور مرتب ادامه می‌دهند و پس از آن تا روز اربعین، هر شب جمعه به سوگواری می‌پردازند.

ماه محرم در زبان ترکمنی با نام «عاشورا آیی/ ماه عاشورا» شناخته می‌شود و شیعیان این کشور همه ساله در روز عاشورا با تجمع در مساجد این کشور نذری می‌دهند. نکته حائز اهمیت این است که مردم اهل سنت و شیعه ترکمنستان همواره در آیین‌های یکدیگر شرکت کرده و در بین آنها بحث اختلاف مذهبی مطرح نیست. از این رو در

که اصولاً مفاهیم مذهبی و دینی کم‌رنگ‌تر و مذاهب به یکدیگر نزدیک‌تر می‌باشند. چنانکه بسیاری از اهل سنت در کشورهای آسیای مرکزی به اهل بیت (ع) علاقه‌مند بوده و سخت عاشق امام علی (ع)، امام حسین (ع) و حضرت زهرا (س) هستند. به همین دلیل نیز بسیاری از اهل تسنن در ایام سوگواری امام حسین (ع) همراه با شیعیان به پاسداشت اهل بیت پیامبر (ص) می‌پردازند.

دوم آنکه شیعیان آسیای مرکزی به دلیل در اقلیت قرار داشتن و پراکندگی جغرافیایی از اتحاد چندان زیادی برخوردار نیستند و توان تشکیل‌سازی ندارند. به همین دلیل، در برخی از این کشورها با محدودیت‌هایی برای برپایی مراسم سوگواری مواجه‌اند و غالباً از سوی دولت مورد تهدید واقع می‌شوند.

سوم آنکه بر خلاف کشوری مانند ایران که هدف نهایی قیام امام حسین در سوگواری‌های مردمی بسیار برجسته است و اساساً نهضت عاشورا به عنوان مبداء و کانون انقلاب اسلامی (اسلام سیاسی) شناخته می‌شود، در کشورهای آسیای مرکزی عاشورا هنوز به یک مکتب سیاسی و نهضت‌رهایی بخش تبدیل نشده است. در واقع به رغم آنکه سوگواری برای امام حسین (ع) و پاسداشت قیام عاشورا برپا می‌شود، اما تلقی و برداشت مردم از این سوگواری‌ها بیشتر مبتنی بر ظلمی است که بر خاندان پیامبر (ص) صورت گرفته و توجهی به درس گرفتن از آموزه‌های قیام حسینی در زندگی فعلی و محیط اجتماعی و سیاسی نمی‌شود.

اعتقادات و فرهنگ آنها وجود دارد. چنانکه مراسم ایام ماه محرم که از بارزترین و گسترده‌ترین مراسم شیعیان است، نزد آنها به یک شکل و سبک برگزار می‌شود. البته در قزاقستان به‌رغم وجود جمعیت قابل توجه شیعیان، هیچ مسجد رسمی مربوط به ایشان وجود ندارد و اماکن غیررسمی برای عبادت و نیایش شیعیان نیز همواره در خطر تعطیل شدن هستند. علاوه بر این، پلیس قزاقستان در ایام مناسبت‌های خاص شیعیان نظیر محرم و به خصوص روز عاشورا، این گروه را تحت نظر قرار می‌دهد.

وضعیت شیعیان قرقیزستان به دلیل فضای نسبتاً باز سیاسی در این کشور بهتر از سایر کشورهای آسیای مرکزی است. البته می‌توان گفت این کشور تقریباً شیعه‌بومی ندارد و همه آنها مهاجر هستند. بر این اساس جمعیت شیعیان قرقیزستان از اتباع آذری، افغانی، تاجیکی، پاکستانی و ایرانی تشکیل می‌شود. اکثر شیعیان به ترتیب در بیشکک، کانت، توقماق، اوش و قارابالتا زندگی می‌کنند و هر یک در محل سکونت خود به عزاداری برای سید الشهدا می‌پردازند. همچنین بعضی از آنان در ایام عزاداری به حسینیه ایرانیان آمده و همگام با ایرانیان به عزاداری می‌پردازند.

ویژگی‌های بومی به رغم آنکه در تمام کشورهای آسیای مرکزی، هر ساله شیعیان به سوگواری و پاسداشت قیام امام حسین (ع) می‌پردازند، اما دارای تمایزاتی با شیوه و هدف سوگواری در کشورهای با اکثریت جمعیت شیعه هستند:

نخست آنکه مفهوم شیعه و سنی در کشورهای آسیای مرکزی با دیگر کشورهای مسلمان تفاوت فاحشی دارد. به این معنی